

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ УСИНОВЛЕННЯ ІНОЗЕМЦЕМ ДИТИНИ

Мосейчук Анастасія Ігорівна - аспірантка кафедри цивільного права та процесу факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 347.633

Усиновлення іноземцем дитини розглянуто як соціальне явище, що передбачає прийняття в сім'ю дитини-сироти і дитини, позбавленої батьківського піклування, на правах дочки чи сина, спрямоване на забезпечення пріоритету сімейного виховання дитини. В Україні закріплено пріоритет національного усиновлення.

Усиновлення іноземцем дитини є правовим явищем. Визначено, що усиновлення іноземцем дитини є юридичним станом, що породжує між усиновлювачем-іноземцем та усиновленою дитиною правовідносини усиновлення, за якими усиновлювач-іноземець та усиновлена дитина набувають сімейних прав та обов'язків, визначених національним та міжнародним законодавством, що застосовується до цих правовідносин.

Встановлено, що за законодавством Фінляндії, Угорщини, Словенії, Німеччини метою усиновлення є виникнення сімейних правовідносин, аналогічних батьківським правовідносинам, тобто правовідносинам споріднення. Законодавство Франції, Болгарії розрізняє два види усиновлення. У Франції, Болгарії повне усиновлення тягне за собою сімейні правовідносини, які подібні батьківським правовідносинам, а за простим усиновленням у Франції чи неповним усиновленням в Болгарії таких правовідносин в цілому не виникає, відносини з простого чи неповного усиновлення існують паралельно з відносинами споріднення і їх можна визначити як субсидіарні щодо батьківських правовідносин.

Ключові слова: усиновлення, іноземець, міжнародне усиновлення, міждержавне усиновлення, юридичний стан, сімейне виховання.

Постановка проблеми

Питання усиновлення іноземцем дитини, яка є громадянином України, на сьогодні є актуальним, зважаючи на те, що проблема влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні не вирішена дотепер. На кінець 2019 року в Україні було 69,2 тисяч дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [1, с. 72]. У Соціальному звіті Міністерства соціальної політики України за 2019 рік зазначається, що в Україні щороку набуває статусу дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування 10 тисяч дітей. Протягом 2019 року було усиновлено 1 797 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з них: громадянами України – 1 419 дітей, іноземцями – 378 дітей. Державна політика щодо надання переваги вихованню дитини в сім'ях громадян України закріпила перевагу національного усиновлення над міждержавним. Національне усиновлення в Україні майже в 4 рази переважає над міждержавним [2, с. 29-30].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Правове регулювання усиновлення іноземцем дитини-громадянина України досліджувалося в роботах таких правників, як: К. І. Березовська [3], О. О. Грабовська [4], С. С. Журило [5]. Реалізація міжнародно-правових норм у сфері міждержавного усиновлення дітей досліджувалася Ю. В. Деркаченко [6]. Проте сутність усиновлення іноземцем дитини за законодавством України та інозем-

них країн, зокрема країн Європейського Союзу, досліджувалася фрагментарно в контексті визначення умов та порядку здійснення усиновлення дитини іноземцем.

Метою цієї статті є визначення поняття та сутності усиновлення іноземцем дитини за законодавством України та країн Європейського Союзу.

Викладення основного матеріалу

Згідно з ч. 1 ст. 207 Сімейного кодексу України від 10 січня 2002 р. № 2947-III усиновленням є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду, крім випадку, передбаченого ст. 282 СК України [7].

Центральною ідеєю інституту усиновлення є надання дітям, які не мають батьків або за тими чи іншими життєвими обставинами є позбавленими можливості жити у батьків, всього того позитивного, що може дати і фактично дає сім'я в розумінні морального, виховного і фізичного впливу на формування особистості людини. Але усиновлення є недопустимим, якщо навіть за наявності всіх вищевказаних умов йде у розріз з інтересами дитини або ж порушує суспільні інтереси [8, с. 388].

В юридичній літературі усиновлення дитини іноземцем визначається як міждержавне чи міжнародне усиновлення. Міжнародне усиновлення характеризується тим, що, як і при міждержавному усиновленні, суб'єкти правовідносин, тобто усиновлювач та усиновлена дитина, є громадянами різних держав або особами без громадянства. Відмінною особливістю міжнародного усиновлення є те, що дитина, яка усиновлюється, не змінює країни проживання і правовідносини регулюються виключно нормами внутрішньодержавного права, в тому числі через національно-правові механізми захисту прав дитини, яку усиновляють, та дитина не втрачає постійний правовий зв'язок із своєю державою, тоді як при міждержавному усиновленні дитина в більшості випадків втрачає громадянство держави-походження [6, с. 27-28].

Визначення сутності усиновлення іноземцем дитини-громадянина України має відбуватися з урахуванням сутності національного усиновлення. Усиновлення іноземцем дитини

є соціальним явищем, що передбачає прийняття в сім'ю дитини-сироти і дитини, позбавленої батьківського піклування, на правах дочки чи сина. Незважаючи на пріоритет національного усиновлення, усиновлення іноземцями дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, спрямовано на забезпечення пріоритету сімейного виховання дитини.

Усиновлення досліджується цивілістами вже тривалий час. Так, Є. В. Васьковський зазначав, що крім кровного, або природного, споріднення існує ще штучне, що розподіляється на два види: цивільне й духовне. Під першим розуміють зв'язок, що виникає внаслідок усиновлення однієї особи іншою. Духовним спорідненням називається зв'язок, що, за церковними законами, поєднує дитину із хресним батьком і хресною матір'ю [9].

Близькою до цього погляду є точка зору М. В. Антокольської, яка визначає усиновлення як різновид соціального батьківства або материнства [10, с. 290].

О. О. Свіжа серед форм влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, виокремлює назване батьківство – юридичне заміщення батьківства, при якому відносини між батьками та дітьми прирівнюються до кровноспоріднених (включає два підвиди: усиновлення та фактичне виховання) [11, с. 865-866]. Необхідно зазначити, що розгляд усиновлення як такого, що за своїми правовими наслідками дорівнюється законом до кровного споріднення, був розповсюджений в юридичній літературі радянського періоду [12, с. 264]. Такий підхід підтримано і в сучасній юридичній літературі [13, с. 21].

На думку Л. М. Зілковської, відносини усиновлення є схожими з відносинами споріднення, але не є тотожними з ними, оскільки вони є різними за своєю правовою природою [14, с. 31]. У той же час Л. В. Красицька не погоджується з тим, що відносини з усиновлення ідентичні батьківським правовідносинам, зазначаючи, що усиновлення тягне за собою виникнення правовідносин, подібних до батьківських, проте своєрідних; права усиновлювачів і права батьків не є повністю ідентичними [15, с. 63].

Отже, за своєю правовою природою відносини з усиновлення іноземцем дитини є

відносинами, які є схожими з відносинами споріднення, оскільки усиновлена дитина приймається в сім'ю усиновлювача-іноземця на правах дочки чи сина, проте є такими, що повністю не співпадають з ними, оскільки за рішенням суду правовий зв'язок може бути збережено між усиновленою дитиною та її родичами за кровним походженням, наприклад, бабою, дідом дитини з боку того з батьків, хто помер або визнаний недієздатним, рідними братами, сестрами усиновленої дитини.

Розглядаючи сутність усиновлення іноземцем дитини як форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, необхідно зауважити, що в СК України відносини з усиновлення іноземцем дитини врегульовано окремим Розділом VI «Особливості усиновлення дітей громадянами України, які проживають за її межами, та іноземцями». Вбачається, що правові норми, які регулюють ці відносини, мають бути розміщені в гл. 18 «Усиновлення», враховуючи, що ч. 1 ст. 69 Закону України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV «Про міжнародне приватне право» передбачено, що усиновлення та його скасування регулюються особистим законом дитини та особистим законом усиновлювача. Якщо усиновлювач – подружжя, яке не має спільного особистого закону, то застосовується право, що визначає правові наслідки шлюбу [16].

О. В. Мельник зазначає, що усиновлення вміщує в себе безліч різнорідних аспектів: це і правовий інститут, і законодавчий інститут, і форма влаштування дітей, і засіб реалізації прав тощо. Така комплексна природа дає змогу говорити про усиновлення як про цілісне правове явище [17, с. 92].

Дійсно, усиновлення іноземцем дитини є правовим явищем, яке за своєю характеристикою як тривалого в часі юридичного факту є юридичним станом, що породжує між усиновлювачем-іноземцем та усиновленою дитиною правовідносини усиновлення, за якими усиновлювач-іноземець та усиновлена дитина набувають сімейних прав та обов'язків, визначених національним та міжнародним законодавством, що застосовується до цих правовідносин.

Усиновлення дітей іноземцями відомо більшості правових систем світу. У мусуль-

манських країнах усиновлення взагалі заборонено, що базується на положенні Корану (33:4–5): не створив Аллах для людини двох сердець усередині і не зробив ваших годуванців вашими дітьми. Возведіть їх до їхніх батьків, це є більш справедливим у Аллаха, а якщо не знаєте їх батьків, то це ваші брати у вірі і ваші близькі. Туніс це єдина мусульманська держава в якій функціонує інститут усиновлення [18, с. 26].

Згідно з ч. 2 ст. 121 Кодексу Республіки Білорусь про шлюб та сім'ю від 09 липня 1999 р. № 278-3 міжнародне усиновлення на території Республіки Білорусь здійснюється за заявою осіб (особи), які бажають усиновити дитину, обласними судами за місцем проживання (знаходження) дитини, яка усиновлюється, та в місті Мінську – Мінським міським судом [19].

Відповідно до ст. 19 Закону Грузії від 25 травня 2012 р. № 6301 «Про усиновлення та передачу на виховання» усиновлення іноземцем дитини-громадянина Грузії допускається у разі, якщо повернення дитини в біологічну сім'ю або її усиновлення громадянином Грузії чи (і) особою без громадянства зі статусом в Грузії є неможливим [20]. Зазначені положення законодавства Грузії свідчать про пріоритет національного усиновлення.

Відповідно до ст. 1 Закон Фінляндії від 20 січня 2012 р. № 22/2012 «Про усиновлення» метою усиновлення є сприяння добробуту дитини шляхом створення відносин «дитина-один з батьків» між усиновленим і майбутнім усиновлювачем [21].

У Франції існує дві форми усиновлення: повне усиновлення (*adoption pléniere*) та просте усиновлення (*adoption simple*). Цивільний кодекс Франції 1804 р. не містить визначення поняття усиновлення. Батьківські права (*autorité parentale*) відповідно до ЦК Франції здійснюються обома батьками в однаковій мірі. Повне усиновлення дитини можливе тільки за умов: 1) якщо походження дитини встановлено у відповідності до закону лише по відношенню до цього чоловіка (дружини); 2) якщо батько (мати), який не є чоловіком (дружиною), повністю позбавлений батьківських прав; 3) якщо батько (мати), який не є чоловіком (дружиною), помер, і не має родичів по висхідній лінії першого ступеня спорід-

нення або ці родичі явно не виявляють інтересу до дитини (ст. 345-1 ЦК Франції) [22].

У рішенні Європейського суду з прав людини від 15 березня 2012 р. у справі «Gas and Dubois v. France» вказано, що рішення про повне усиновлення створює правовідносини «один з батьків-дитина», які замінюють первісне споріднення (якщо таке було). Дитина приймає прізвище усиновлювача. Видається нове свідоцтво про народження, а усиновлення є безповоротним. Рішення про просте усиновлення, на відміну від повного усиновлення, не розриває зв'язку між дитиною та її рідною сім'єю, але створює додаткові правовідносини «один з батьків-дитина». На практиці більшість випадків повного усиновлення є міжнародними усиновленнями, тоді як переважна більшість рішень про просте усиновлення, прийнятих в рамках сім'ї, стосуються осіб, які досягли повноліття, і часто пов'язані зі спадкуванням [23].

Відповідно до ст. 4:119 Цивільного кодексу Угорщини 2013 р. усиновленням вважається встановлення сімейних відносин між усиновлювачем, його родичами та в інтересах усиновленої дитини, що дозволить їй виховуватися в сім'ї, але усиновленими можуть бути лише неповнолітні особи. Стаття 4:129 ЦК Угорщини визначає міжнародне усиновлення, коли дитина переїжджає на постійне проживання в іншу країну внаслідок усиновлення, незалежно від громадянства усиновлювача та незалежно від того, чи змінюється громадянство дитини. За винятком випадків, коли дитина усиновлюється родичем або одним з подружжя, дитина може бути усиновлена на міжнародному рівні, якщо визнається такою, що підходить для усиновлення, або, у випадку передачі на виховання до прийомної сім'ї, за умови, що після передачі на виховання до прийомної сім'ї, якщо має право на усиновлення, не була усиновлена в Угорщині, тому що вжиті заходи для усиновлення дитини не увінчалися успіхом [24].

Стаття 7 Закону Республіки Словенія «Про шлюб та сімейні відносини» 1977 р. визначає усиновлення як особливу форму захисту дітей, що створює відносини між усиновлювачами та усиновленою дитиною як між батьками та дитиною. Частина 1 ст. 140 Закону Республіки Словенія «Про шлюб та сі-

мейні відносини» передбачає, що у виняткових випадках усиновлювачем може бути іноземний громадянин, якщо центр соціального захисту не може знайти усиновлювача для дитини, яка усиновлюється, серед громадян Республіки Словенія [25].

Сімейний кодекс Республіки Болгарії від 01 жовтня 2009 р. вирізняє дві форми усиновлення: повне (full adoption) та неповне (incomplete). Відповідно до ст. 101 СК Республіки Болгарії, у разі повного усиновлення між усиновленою дитиною та її нащадками – з одного боку, та усиновлювачем та його родичами – з іншого, виникають права та обов'язки такі, як між родичами за походженням, а права і обов'язки між усиновленою дитиною та її нащадками з родичами за походженням перериваються. У випадку неповного усиновлення, права та обов'язки виникають як між родичами за походженням лише між усиновленою дитиною та її нащадками – з одного боку, та усиновлювачем – з іншого, права та обов'язки між усиновленою дитиною та її нащадками з їх родичами за походженням зберігаються (ст. 102 СК Республіки Болгарії) [26].

У § 1741 (1) Німецького цивільного укладення від 18 серпня 1896 р. визначається, що усиновлення є можливим, якщо воно служить благу дитини і очікується, що між усиновлювачем і дитиною виникнуть такі ж відносини, як між батьками і дитиною [27].

Висновки

Підсумовуючи розгляд сутності відносин з усиновлення іноземцем дитини, необхідно зазначити, що усиновлення іноземцем дитини є соціальним явищем, що передбачає прийняття в сім'ю дитини-сироти і дитини, позбавленої батьківського піклування, на правах дочки чи сина. Незважаючи на пріоритет національного усиновлення, усиновлення іноземцями дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, спрямовано на забезпечення пріоритету сімейного виховання дитини.

Запропоновано правові норми, які регулюють відносини з усиновлення іноземцем дитини-громадянина України, розмістити не окремим Розділом VI «Особливості усиновлення дітей громадянами України, які

проживають за її межами, та іноземцями», а в гл. 18 «Усиновлення», враховуючи, що Законом України «Про міжнародне приватне право» передбачено, що усиновлення та його скасування регулюються особистим законом дитини та особистим законом усиновлювача.

Визначено, що усиновлення іноземцем дитини є юридичним станом, що породжує між усиновлювачем-іноземцем та усиновленою дитиною правовідносини усиновлення, за якими усиновлювач-іноземець та усиновлена дитина набувають сімейних прав та обов'язків, визначених національним та міжнародним законодавством, що застосовується до цих правовідносин.

За законодавством Фінляндії, Угорщини, Словенії, Німеччини метою усиновлення є виникнення сімейних правовідносин, аналогічних батьківським правовідносинам, тобто правовідносинам споріднення. Законодавство Франції, Болгарії розрізняє два види усиновлення. У Франції, Болгарії повне усиновлення тягне за собою сімейні правовідносини, які подібні батьківським правовідносинам, а за простим усиновленням у Франції чи неповним усиновленням в Болгарії таких правовідносин в цілому не виникає, відносини з простого чи неповного усиновлення існують паралельно з відносинами споріднення і їх можна визначити як субсидіарні щодо батьківських правовідносин.

Література

1. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. Київ, 2019. 258 с. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua>.
2. Соціальний звіт Міністерства соціальної політики України за 2019 рік. Київ, 2020. 55 с. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/18746.html>.
3. Березовська К. І. Правове регулювання відносин усиновлення з іноземним елементом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Міжнар. гуманітар. ун-т. Одеса, 2019. 22 с.
4. Грабовська О. О. Особливості судочинства в справах про усиновлення (удочеріння) іноземними громадянами дітей, які

проживають на території України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2005. 19 с.

5. Журило С. С. Цивільно-правове регулювання усиновлення дітей-громадян України іноземними громадянами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Міжнар. гуманіт. ун-т. Одеса, 2015. 20 с.

6. Деркаченко Ю. В. Реалізація міжнародно-правових норм у сфері міждержавного усиновлення дітей : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2010. 198 с.

7. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. *Офіційний вісник України*. 2002. № 7. Ст. 273.

8. Сімейне право України : підручник / Т. В. Боднар, В. С. Гопанчук, О. В. Дзера та ін. ; за заг. ред. Т. В. Боднар та О. В. Дзери. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 520 с.

9. Васильовський Е. В. Учебник гражданского права. URL: http://civil.consultant.ru/elib/books/24/page_11.html (дата звернення: 16.06.2020).

10. Антокольская М. В. Семейное право : учебник. Изд. 2-е, перераб. и доп. М. : Юрист, 2003. 333 с.

11. Свіжа О. О. Дитячий будинок сімейного типу в системі видів улаштування дітей, позбавлених батьківського піклування. *Форум права*. 2011. № 1. С. 864-872. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2011_1_139 (дата звернення: 06.01.2020).

12. Рясенцев В. А. Семейное право. Москва: Юрид. лит., 1971. 294 с.

13. Ситкова О. Ю. Правовое регулирование международного усыновления : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Саратовская гос. академия права. Саратов, 2003. 181 с.

14. Зілковська Л. М. Правове регулювання усиновлення в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Одеськ. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2002. 177 с.

15. Красицька Л. В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей: монографія. Київ: Видавництво Ліра-К, 2014. 628 с.

16. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

laws/show/2709-15#Text (дата звернення: 20.01.2020).

17. Мельник О. В. До питання про аналіз інституту усиновлення: теоретико-правовий аспект. *Правові новели*. 2020. № 10. С. 88–94.

18. Синкевич Н. Ф. Регламентация иностранного усыновления в международном частном праве *Белорусский журнал международного права и отношений*. 2003. № 1. С. 25–29. URL: http://elib.bsu.by/bits/tream/123456789/31670/1/2003_1_JILIR_sinkevich.pdf (дата обращения: 26.01.2020).

19. Кодекс Республики Беларусь о браке и семье от 09 июля 1999 г. № 278-3. URL: http://kodeksy-by.com/kodeks_rb_o_brake_i_semje.htm (дата обращения: 19.01.2020).

20. Об усыновлении и передаче на воспитание: Закон Грузии от 25 мая 2012 г. № 6301. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/1529579/6/ru/pdf> (дата обращения: 14.01.2020).

21. Finland Adoption Act № 22/2012, adopted on 20 January 2012. URL: <http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/2012/en20120022.pdf> (accessed: 04.01.2020).

22. Civil Code of France. 1804. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070721&dateTexte=20130701> (accessed: 19.01.2020).

23. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Gas and Dubois v. France» від 15.03.2012 р. URL: <http://unionafirmativa.org.ve/unaf/wp-content/uploads/Case-Gas-and-Dubois-v-France-2012.pdf> (accessed: 05.01.2020).

24. Civil Code of Hungary. 2013. URL: https://tdziegler.files.wordpress.com/2014/06/civil_code.pdf (accessed: 05.01.2020).

25. Marriage and Family Relations Act of the Republic Slovenia, 1977. *Official Gazette of the Republic Slovenia*. 2004. № 69. URL: http://www.mdds.gov.si/fileadmin/mdds.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/zakonodaja/law_on_marriage_and_family_relations.pdf (accessed: 19.01.2020).

26. Family code of the Republic of Bulgaria. *State Gazette*. 23.06.2009. № 47. URL: <https://kenarova.com/law/Family%20Code.pdf> (accessed: 09.01.2020).

SUMMARY

Adoption of a child by a legal alien is considered as a social phenomenon that involves the adoption of an orphan and a child deprived of parental care as a daughter or a son, aimed at ensuring the priority of family education of the child. The priority of national adoption is enshrined in Ukraine: a child can be adopted by a legal alien, if there is no Ukrainian citizen who would like to adopt the child or to take care of the child in a family. Adoption of a child by a legal alien is an inter-country adoption or Intercountry Adoption.

Adoption of a child by a legal alien is a legal phenomenon. It has been defined that the adoption of a child by a legal alien is a legal status that gives rise to adoptive legal relations between a legal alien adopter and an adopted child, where the legal alien adopter and the adopted child acquire family rights and responsibilities determined by national and international law applied to such legal relations.

It has been established that the purpose of adoption, according to the legislation of Finland, Hungary, Slovenia, Germany, is the emergence of family legal relations similar to the parental legal relations, i.e. the legal relations of kinship. The legislation of France and Bulgaria distinguishes between two types of adoption. Full adoption in France and Bulgaria entails family legal relations that are similar to parental legal relations, where simple adoption in France or partial adoption in Bulgaria do not entail such legal relations at all. Relations aroused from simple or partial adoption coexist with kinship and can be defined as subsidiary in regard to parental legal relations.

The author has suggested to place the legal norms regulating relations on adoption of a child-citizen of Ukraine by a legal alien, in Chapter 18 “Adoption”, but not in a separate Section VI “Specific Features of Children Adoption by Citizens of Ukraine Living Abroad and by Legal Aliens”, taking into account the fact that the Law of Ukraine “On Private International Law” provides that adoption and its abolition are regulated by the personal law of the child and the personal law of the adoptive person.

Key words: adoption, a legal alien, Intercountry Adoption, inter-country adoption, legal status, family education.

27. Bürgerliches Gesetzbuch vol 18. August 1896. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p5937 (accessed: 03.01.2020).